

NÉHÁNY GONDOLAT A KOMMUNIKÁCIÓ PARTICIPÁCIÓS MODELLJÉRŐL (PTC)

Karácsony András

karacsony.andras1@chello.hu

Most, hogy ezen ünnepi alkalomból kísérletek teszek a Horányi Özséb által kialakított kommunikációértelmezés jellemzőinek taglalására, már ebben igazolást nyer a kommunikáció participációs modellje. Mert miről is van szó?

Három különböző perspektívából is kommunikatív viszonyról beszélhetünk.

A) Horányi Özséb – mint ágens (habár egy születésnap ünnepeltet talán túlzottan száraz így nevezni) – a saját elméleti problémájának megfogalmazásához és megoldásához szükséges felkészültség megszerzése során, művek és gondolatok sokaságával került kommunikatív viszonyba, s az ennek alapján kialakított elképzeléseit folyamatosan formába is öntötte, ellátva egy sajátos indexeléssel (pl. 6.1-es, 7.3-as változat, és hasonlók. „0.” változattal nem találkoztam, ami egyébként érthető, hiszen a kezdetben már volt valami: a kezdet). Az indexek jól érzékeltetik, hogy ezek az ágens világának egy-egy lehetséges állapotai.

B) Amikor megkaptam a felkérést, hogy tartsak bevezető előadást a PTC-ről, akkor e probléma megoldásához szükséges felkészültséget Horányi Özséb írásaiból szereztem meg, s ezáltal (is) vele kommunikatív viszonyba kerültem. Ennek a kommunikatív viszonynak persze volt előtörténete. Sok-sok évvel ezelőtt, több mint másfél évtizede részt vehettem egy szűk körű megbeszélésen, melynek a PTC kivesézése volt a témája, s már akkor igyekeztem felkészültség szerzésével a kiinduló állapot (a probléma) és a vágyott végállapot (probléma-megoldás) közötti különbözőség áthidalására.

C) Előadásommal a hallgatóság (beleértve Horányi Özsébet is) körében szeretnék kis zavart kelteni, remélve, e zörejek irritálóak annyira, hogy jelezzenek problémát és annak megoldásához szükséges felkészültség lehetőségét nyújtsam előadásommal, de gondolom a többi előadó is erre törekszik.

Mint látható egy láncolatról van szó, mely értelem-láncolatban való *részvétel* ad ki egy nagyobb kommunikációs ívet.

E bevezető gondolatok után térjünk rá magára az elméletre. Két kérdésre keresek választ: Miről is van szó? És mi rejlik mögötte?

Előre kell bocsátanom, hogy válaszómban nem válik ketté e két kérdés, ezért ezekre mint az érdeklődésem motivációjára s nem pedig mint előadásom elkülönült részeinek megjelölésére kell tekinteni. Továbbá azt is hangsúlyoznom kell, hogy egy elmélet értelmezése nem szimpla dekódolás, amikor minden „ugyanaz” marad, hanem folytonosan fennáll a félreértelmezés veszélye, amit persze igyekszem minimalizálni. Az „ugyanazon”-nal kapcsolatos kétségeimre a továbbiakban visszatérek.

Kezdjük egy elégedetlenség kifejeződésével. A kommunikáció hagyományos és elterjedt értelmezésében a tranzakciós (interaktív) modell volt hosszú ideig uralkodó. Küldünk kis értelemteletli csomagokat, amiket a címzett néha örömmel, néha bosszúsággal bontogat, esetleg továbbküldi vagy éppen válaszcomagot küld. E szerint a kommunikáció a csomagküldő szolgálat megvalósulása és a kommunikáció kutatója nem más mint postaforgalmi szakértő. E modell további hátránya, hogy benne feltételeződik, hogy amit A átad és amit B megkap, az *ugyanaz*. Épp ezzel az 'ugyanaz'-zal van probléma. Csak akkor lenne „ugyanaz” a feladott és megkapott csomag, ha A és B kommunikatív helyzete homogén lenne. Pedig egyáltalán nem beszélhetünk erről. A és B a *saját* módján adott értelem-összefüggésében áll a kommunikatív állapotban.

Csak egy egyszerű példa: barátunk boldogan közli, hogy egy érdekes és szinte megszerzhetetlen könyvet látott a közeli antikváriumban. Igencsak eltérően reagálunk erre a közlésre,

- ◆ ha már birtokoljuk e könyvet,
- ◆ ha szeretnénk birtokolni, illetve
- ◆ ha számunkra érdektelen ez a könyv.

Tehát már a „befogadói” oldalon a közölt tartalom eltérő jelentés-összefüggésbe ágyazódhat. És persze a közlő A oldalán is különböző motivációk működhetnek. Segítőkészen közli ezt az információt, vagy éppen az antikváriustól jutalékot kap, ha felkelti az érdeklődést a vásárlás iránt?

A tranzakciós modell hátterében az újkori európai filozófiai gondolkodás azon feltevése áll, hogy *dolgokról* beszélünk, melyek – még ha nem is jellemzi őket mindig a fizikai kiterjedés, de – úgy viselkednek mint a fizikai kiterjedéssel rendelkező tárgyak.

A dolog metaforát jó néhány gondolkodó – filozófusok és szociológusok is – a 20. században elutasította. Horányi Özséb kommunikáció értelmezése is ebből az elutasításból, a csupán dolgok összességeként felfogott világ koncepciójával kapcsolatos elégedetlenségből táplálkozik, és – tegyük hozzá – ebből következően számára nem volt vonzó a postaforgalmi szakértő megtisztelő címkéje.

Hogy a „csomagküldés” és a kommunikáció közti analógia problémás, ez már abból a mindennapi tapasztalatból kitűnik, hogy amikor közlünk valamit, akkor a közöltet nem veszítjük el. Épp ellenkezőleg! A közölt ismeret a kommunikáció által megsokszorozódik. Persze lehetséges veszteség, az információs érték eltűnhet idővel a redundanciába, de hogy így történik-e? Ez mindig a kommunikatív viszonyba belépők saját értelemvilágától függ. Az információ ugyanis mindig egy adott kontextuson belül információ, s mint ilyen mindig valami meglepetés, valami új. Ha megismétlik, akkor abban van információ, hogy valaki fontosnak tartja, hogy megismételje. A participációs modell fogalmaiban kifejezve: az információ mindig színtérhez kötött, színtérbe ágyazódik vagy éppen színteret konstituál. Az információ az, ami a problémamegoldás során áthidalhatja a meglévő és az elérni kívánt állapot közötti feszültséget. Tehát változásról van szó, mely változás vagy az ágensből vagy a környezetéből fakad, de ebben az utóbbi esetben is az ágens aktivitását feltételezi, reagálnia kell a változásra. Persze előállhat, hogy nem reagál, de akkor kommunikatív viszonyról sem beszélhetünk.

Horányi Özséb egyik fontos kérdése: „mi az a kommunikatívben (és mikor), ami a világ semmilyen más szegmentumára nem redukálható, illetőleg mi az a kommunikatívben, ami miatt világértésünk egyik megkerülhetetlen kiindulópontjának tűnik fel.”

A kommunikatív állapot: felkészültség a kommunikációra, amit – és ez erősíti meg újra és újra a kommunikatív állapotot – konkrét kommunikációk követnek. Persze fontosak a világhoz való viszony más jellemzői is, de a kommunikatív állapotot megkülönbözteti minden más létviszonytól, hogy ebben az ember társakra lelhet, nemcsak kortársakra, hanem régmúlt korokban élt társakra is, és egyúttal – éppen a társasság háttere előtt – dermesztő magányát is megélheti. A kommunikáció nemcsak a társasság hátterét feltételezi, hanem az időiséget is. Mégpedig kétféle időiséget. Egyfelől beszélhetünk a kommunikatív viszony létrejöttének, megtörténtének saját idejéről, másfelől pedig részesülünk a felkészültség megszerzése során bevont értelemalakzatokban rejlő utalások idővonatkozásaiból is.

Nézzük a PTC egy másik problémakörét, a *szimbolikusságot*. A szimbolikusság esetében valamiféle rend, rendezettség állapotával találkozhatunk, szemben a diabolikussággal, mely a káosz megjelölésére használható.

A felkészültségek megszerzésének egyik *lehetséges* színtere a szimbolikus szférája, mely a szignifikáció eredményeként jön létre. A szignifikációban a szignifikánsnak és a szignifikátumnak az egymásra vonatkoztatása, röviden: az egysége valósul meg – az ágens szemszögéből. A szimbolikusság tehát nem ágens-független, hanem ellenkezőleg, a szimbolikusság ágens függő. Akkor jön létre, ha van olyan ágens, aki elfogadja (követi, akarja) a szignifikációt. És ebből az is következik, hogy nem *a* világ jellemzője a „szignifikáns/szignifikátum” felosztás, hanem *az ágens világot* jellemzi.

A szignifikátum „nyers”, ha az ágens csupán *konstatálja* a létét, és „szimbolikus”, ha az ágens a szignifikátumot és a szignifikánst rendezett párként *konstituálja*. Ezáltal a szimbolikus új létezőként jelenik meg a világban, mely a „nyersen” adotthoz képest transzcendens. Ha analógiát keresünk talán a Tarski féle tárgynyelv és a metanyelv viszonyára gondolhatunk, melyben a metanyelv tartalmazza a tárgynyelvet és valami azon túllépőt (funkcionálisan érteve: transzcendenst) is.

Az előzőekben a szignifikáció kifejezést használtam, de valójában szignifikáció láncolatról van szó, miként a kommunikáció is egy értelemláncolatban való részvétel. Nagyon fontos a „láncolat” fogalma (miként Arthur Lovejoy híres könyvének címe szolt: *A lét nagy láncolatába* ütközünk), és ezt a lehetőséget talán még nem aknázták ki kellőképp a PTC.

A participáció egyértelműen kifejezi, hogy nem az ágenssel kezdődik a világ, nincs nulla pont, nincs abszolút kezdet, hanem legfeljebb csak az ágens szemszögéből és számára kezdődik a kommunikáció, kezdődik a világ különböző megjelölése, de kommunikációk és megjelölések már vannak. A szimbolikussal valami új teremődik, de nem én teremtem ezt az újat, hanem résztveszek, kapcsolódom az új teremtéséhez. A PTC talán legfontosabb elméleti hozadéka, hogy úgy koncipiálja az ágens, a human ágens – ha úgy tetszik: az individuumot –, hogy az eleve egy horizont előtt áll, vagy szakszerűbben: léte színterekbe ágyazódott. Heidegger kifejezését kölcsönözve: létének alapja a világban való benne lét. De nem úgy van a világban, miként a víz a pohárban, hanem része a világnak.

75 év – egy szignifikátum, ami számunkra, akik most összejöttünk erre az ünnepi alkalomra: szignifikáns. De ne feledjük a láncolatot. Nemcsak 74 év, 73 év és így tovább volt, hanem lesz 76 év, 77 év és így tovább. De a világ ezen fakultását akkor tárgyalom majd, ha elérkezett az ideje.